

מבחן בית בקורס "מוסר ועסקים"

ת"ז:

שאלה 1

א. לא הכל שקוף

לפי המודל של השוק החופשי, בצורתו האידיאלית, המידע פתוח וזמין לכולם. כל הצדדים בעיסקה יכולים לקבל את כל המידע הדרוש להם על מנת להבין איך העיסקה מקדמת את האינטרסים שלהם. אבל בפועל, לעיתים קרובות קורה ש"לא הכל שקוף", כלומר, המידע לא באמת זמין לכולם. דוגמא לכך היא מה שנעשה בשוק התרופות, כמו שקרה בפרשה המכונה "משבר האופיאדים"¹. חברת התרופות "פרדו" ייצרה תרופה חדשה נגד כאבים, ושיווקה אותה כאילו שהיא בטוחה לגמרי לשימוש ואינה גורמת התמכרות. למעשה, החברה הסתירה מחקרים שהיא היתה מודעת לקיומם לגבי הסכנה שבתרופה, ופירסמה בהבלטה מחקרים שהיא בעצמה מימנה, ולא היו אובייקטיביים לגמרי, שתמכו בטענות שלה. כלומר היא שלטה במידע שהגיע לרופאים ולצרכנים וככה יצרה פער בין המידע שהיה לה לבין המידע שהיה זמין לצרכנים. זהו מקרה ברור שבו באמת "לא הכל שקוף".

ב. לא הכל פתוח

בשוק פתוח באמת, התחרות מלאה, ואין אף פירמה שיכולה להכתיב את התנאים של השוק. אם פירמה אחת תעלה את המחירים, יהיו פירמות אחרות שיציעו לצרכן מוצרים זולים יותר, וככה השוק מגיע ליעילות מקסימלית. אבל ישנם מיקרים שבהם פירמה אחת מגיעה לגודל כזה שהיא בעצם יכולה להכתיב את התנאים בשוק. אם היא מחזיקה בחלק גדול מספיק של השוק, היא יכולה להעלות את המחירים בלי שיהיו פירמות אחרות שיוכלו להציע לצרכנים מחירים זולים יותר. בנוסף, הגודל מאפשר לפירמה הזו להכתיב לדוגמא לקמעונים את התנאים שבהם המוצרים שלה ימכרו, או למנוע מהם לשווק מוצרים של מתחרים. זהו מצב של מונופול, והוא קורה לעיתים די קרובות. לפי תחקיר של עיתון "כלכליסט", לא הוכרזו למעשה מונופולים בשוק הישראלי למעלה מעשרים שנה, מה שתורם למחירים הגבוהים בישראל.² דוגמא לכך היא חברת שטראוס שהיא מונופול בתחום השוקולד ומעדני החלב, ונהנית רווחיות גולמית בשיעור 39.4% מהמכירות, שיעור שנחשב חריג.

ג. הפרת החוק משתלמת

החוק אמור לשמור על ההתנהלות המוסרית של הפירמות. הן אמורות לפחד ממנו, כי הוא יפגע ברווחים שלהן. אם התנהגות מסוימת תביא לרווח של X שקלים, אבל הקנס על ההתנהגות הזאת הוא גדול יותר מ-X, הפרת החוק לא תהיה משתלמת, והפירמה תשמור על החוק. בדרך זו החוק אמור לשמור על התנהלות מוסרית של הפירמות. אבל בפועל קורה לפעמים שפשוט משתלם לעבור על החוק. זה מה שקורה בישראל בתחום מפעלי הבטון. לפי כתבה בנושא, בתחום הזה "משתלם להיות עבריין יותר מאשר להיות

¹ שרה רנדאצו, "משבר האופיאידים בארה"ב: הסדר עם חברות התרופות בגובה 26 מיליארד דולר". גלובס, 22.07.2021. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001379074>

² נורית קדוש, "לא יזיז ליוקר המחיה: חוקים ריקים לכשלי המונופולים בשוק המזון". כלכליסט, 10.05.22. <https://www.calcalist.co.il/shopping/article/b1r11gj8i9>

שומר חוק³. פירמות רבות בתחום עוברות על החוק ביוזעין, מתוך ידיעה שהקנסות שהן יקבלו, אם בכלל הרשויות המקומיות שמקבלות מהן ארנונה יטילו עליהם קנסות, יהיו קטנים בהרבה מהרווחים שלהם. בינתיים התושבים נאלצים להתמודד בעצמם עם הזיהום ועם הרעש.

ד. החוק כאצטלה

מצב של שימוש בחוק כאצטלה מוגדר אצל אביבה גבע כמצב שבו "הסתמכות על החוק יכולה לשמש אצטלה לחוסר אחריות מוסרית" (עמוד 100). הדוגמא שהיא נותנת היא מפרשת ויסות המניות, שבה מנהלים בכירים בבנקים סמכו על כך שהרשויות יבואו לעזרת הבנקים במקרה הצורך, והם הכניסו את השיקול הזה למערכת השיקולים שלהם. כלומר, הם הסתמכו על החוק במובן זה שהם ידעו שהמדינה תבוא לעזור להם במקרה של כישלון. מקרה כזה בדיוק קשה למצוא בשנים האחרונות, ואני לפחות לא מצאתי כזה. אבל אם הכוונה היא לכך שניתן להשתמש בחוק בתוך תירוץ להתנהגות לא מוסרית, לזה יש יותר דוגמאות. דוגמא אחת היא רישום חברות פיקטיביות במדינות שיש להן מדיניות מס נוחה לפירמות, על מנת להתחמק משלום מס⁴. אנשי עסקים עשירים יכולים להתחמק ככה משלום מיסים ולהגיד שבעצם כל מה שהם עושים הוא חוקי לגמרי.

ה. מנגנוני שליטה בעובדים

לפירמות יש אינטרס להגביר את השליטה שלהן בנפשו של העובד. עובד שמעריך את הפירמה, שחושב שמה שהיא עושה הוא חשוב וחיובי, הוא גם עובד יעיל יותר. עובד שיש לו גורמי סיפוק, ומרגיש שהעבודה מעניקה ערך לחיים שלו, הוא עובד טוב יותר. חברות הייטק גדולות לקחו את זה לקיצוניות⁵. הן מקיימות סדנאות מודעות עצמית, ויפאסנה במנזר בודהיסטי, זמן תפילה שבועי, ומחזיקות בעלי תפקידים כמו "מנכ"לית שירותי ייעוץ נפשי". לפי הטענה שמופיעה במחקר שעליו הכתבה הזאת מבוססת, הן מנסות להפוך את מקום העבודה למקום פולחן, שבו העובד ירגיש שיש לו מחויבות רוחנית לעבודה טובה עבור הפירמה.

שאלה 2

חברת ההשקעות הישראלית-אמריקנית "צלזיוס" הכריזה ביולי השנה על פשיטת רגל. לפירמה יש 300 אלף נושים עם חשבונות של מעל 100 דולר, להם החברה חייבת 4.7 מיליארד דולר. ככל הנראה, הנושים האלו לא יקבלו דבר. הפירמה לא היתה היחידה שאיבדה ערך בגל הנפילות של שוק הקריפטו ביולי, אבל היא הפכה לסמל של הגל הזה, בגלל ההתנהלות החריגה שלה. היא פירסמה את עצמה כפי שמובילה השקעות בסיכון מינימלי, אבל לפי התחקיר המציאות היתה שונה לגמרי: "צלזיוס פעלה כל הזמן באסטרטגיות השקעה מורכבות, מסוכנות ולא מוגדרות, הלוותה ביטחונות של לקוחות כנגד הלוואות, נכנסה להלוואות

³ שילה פריד, "עשרות מפעלי בטון בלתי חוקיים גורמים לזיהום רעש ואוויר ביישובים השכנים". מקור ראשון, 20/2/22. <https://www.makorrishon.co.il/news/459449>

⁴ מיכאל רוכורגר, "שולטים במיליארדים: כך עוקפים אנשי עסקים את חוק הריכוזיות". דה-מרקר, 31/1/2022. <https://www.themarker.com/markets/2022-01-31/ty-article/premium/0000017f-e185-d38f-a57f-e7d7201d0000>

⁵ צח יוקד, "לא מסתפקות בשכר עתק ופינוקים לעובדים: כך שולטות חברות ההיי-טק הגדולות בעובדים". דה-מרקר, 5/8/2022. <https://www.themarker.com/technation/2022-08-05/ty-article-magazine/premium/00000182-68b8-d9e1-a1ae-f8bbece80000>